

جمهوری اسلامی ایران
Islamic Republic of Iran

سازمان ملی استاندارد ایران

Iran National Standardization Organization

استاندارد ملی ایران

۲۱۴۳۷

چاپ اول

۱۳۹۵

دارای محتوای رنگی

INSO
21437
1st.Edition
2017

صنایع دستی - آلاچیق ترکمن - ویژگی ها و
آیین کار

**Handicrafts- Turkmen canopies-
Specifications and code of practice**

ICS: 97.195

استاندارد ملی ایران شماره ۲۱۴۳۷: سال ۱۳۹۵

سازمان ملی استاندارد ایران

تهران، ضلع جنوب غربی میدان ونک، خیابان ولیعصر، پلاک ۲۵۹۲

صندوق پستی: ۶۱۳۹-۱۴۱۵۵ تهران- ایران

تلفن: ۵-۸۸۸۷۹۴۶۱

دورنگار: ۸۸۸۸۷۱۰۳ و ۸۸۸۸۷۰۸۰

کرج، شهر صنعتی، میدان استاندارد

صندوق پستی: ۱۶۳-۳۱۵۸۵ کرج- ایران

تلفن: ۸-۳۲۸۰۶۰۳۱ (۰۲۶)

دورنگار: ۳۲۸۰۸۱۱۴ (۰۲۶)

رایانامه: standard@isiri.org.ir

وبگاه: <http://www.isiri.gov.ir>

Iranian National Standardization Organization (INSO)

No.1294 Valiasr Ave., South western corner of Vanak Sq., Tehran, Iran

P. O. Box: 14155-6139, Tehran, Iran

Tel: + 98 (21) 88879461-5

Fax: + 98 (21) 88887080, 88887103

Standard Square, Karaj, Iran

P.O. Box: 31585-163, Karaj, Iran

Tel: + 98 (26) 32806031-8

Fax: + 98 (26) 32808114

Email: standard@isiri.org.ir

Website: <http://www.isiri.gov.ir>

به نام خدا

آشنایی با سازمان ملی استاندارد ایران

سازمان ملی استاندارد ایران به موجب بند یک ماده ۳ قانون اصلاح قوانین و مقررات مؤسسه استاندارد و تحقیقات صنعتی ایران، مصوب بهمن ماه ۱۳۷۱ تنها مرجع رسمی کشور است که وظیفه تعیین، تدوین و نشر استانداردهای ملی (رسمی) ایران را به عهده دارد.

تدوین استاندارد در حوزه‌های مختلف در کمیسیون‌های فنی مرکب از کارشناسان سازمان، صاحب‌نظران مراکز و مؤسسات علمی، پژوهشی، تولیدی و اقتصادی آگاه و مرتبط انجام می‌شود و کوششی همگام با مصالح ملی و با توجه به شرایط تولیدی، فناوری و تجاری است که از مشارکت آگاهانه و منصفانه صاحبان حق و نفع، شامل تولیدکنندگان، مصرف‌کنندگان، صادرکنندگان و واردکنندگان، مراکز علمی و تخصصی، نهادها، سازمان‌های دولتی و غیردولتی حاصل می‌شود. پیش‌نویس استانداردهای ملی ایران برای نظرخواهی به مراجع ذی‌نفع و اعضای کمیسیون‌های مربوط ارسال می‌شود و پس از دریافت نظرها و پیشنهادهای در کمیته ملی مرتبط با آن رشته طرح و در صورت تصویب، به عنوان استاندارد ملی (رسمی) ایران چاپ و منتشر می‌شود.

پیش‌نویس استانداردهایی که مؤسسات و سازمان‌های علاقه‌مند و ذی‌صلاح نیز با رعایت ضوابط تعیین شده تهیه می‌کنند در کمیته ملی طرح، بررسی و در صورت تصویب، به عنوان استاندارد ملی ایران چاپ و منتشر می‌شود. بدین ترتیب، استانداردهایی ملی تلقی می‌شود که بر اساس مقررات استاندارد ملی ایران شماره ۵ تدوین و در کمیته ملی استاندارد مربوط که در سازمان ملی استاندارد ایران تشکیل می‌شود به تصویب رسیده باشد.

سازمان ملی استاندارد ایران از اعضای اصلی سازمان بین‌المللی استاندارد (ISO)^۱، کمیسیون بین‌المللی الکتروتکنیک (IEC)^۲ و سازمان بین‌المللی اندازه‌شناسی قانونی (OIML)^۳ است و به عنوان تنها رابط^۴ کمیسیون کدکس غذایی (CAC)^۵ در کشور فعالیت می‌کند. در تدوین استانداردهای ملی ایران ضمن توجه به شرایط کلی و نیازمندی‌های خاص کشور، از آخرین پیشرفت‌های علمی، فنی و صنعتی جهان و استانداردهای بین‌المللی بهره‌گیری می‌شود.

سازمان ملی استاندارد ایران می‌تواند با رعایت موازین پیش‌بینی شده در قانون، برای حمایت از مصرف‌کنندگان، حفظ سلامت و ایمنی فردی و عمومی، حصول اطمینان از کیفیت محصولات و ملاحظات زیست‌محیطی و اقتصادی، اجرای بعضی از استانداردهای ملی ایران را برای محصولات تولیدی داخل کشور و/یا اقلام وارداتی، با تصویب شورای عالی استاندارد، اجباری کند. سازمان می‌تواند به منظور حفظ بازارهای بین‌المللی برای محصولات کشور، اجرای استانداردهای کالاهای صادراتی و درجه‌بندی آن را اجباری کند. همچنین برای اطمینان بخشیدن به استفاده‌کنندگان از خدمات سازمان‌ها و مؤسسات فعال در زمینه مشاوره، آموزش، بازرسی، ممیزی و صدور گواهی سیستم‌های مدیریت کیفیت و مدیریت زیست‌محیطی، آزمایشگاه‌ها و مراکز واسنجی (کالیبراسیون) وسایل سنجش، سازمان ملی استاندارد این‌گونه سازمان‌ها و مؤسسات را بر اساس ضوابط نظام تأیید صلاحیت ایران ارزیابی می‌کند و در صورت احراز شرایط لازم، گواهینامه تأیید صلاحیت به آن‌ها اعطا و بر عملکرد آن‌ها نظارت می‌کند. ترویج دستگاه بین‌المللی یکاها، واسنجی وسایل سنجش، تعیین عیار فلزات گرانبها و انجام تحقیقات کاربردی برای ارتقای سطح استانداردهای ملی ایران از دیگر وظایف این سازمان است.

1- International Organization for Standardization

2- International Electrotechnical Commission

3- International Organization for Legal Metrology (Organisation Internationale de Metrologie Legals)

4- Contact point

5- Codex Alimentarius Commission

کمیسیون فنی تدوین استاندارد

«صنایع دستی - آلاچیق ترکمن - ویژگی‌ها و آیین کار»

رئیس:

مامی، بی بی رابعه

(کارشناسی ارشد پژوهش هنر)

سمت و/یا محل اشتغال:

کارشناس - سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری
استان گلستان

دبیر:

امان بائی، محمد

(کارشناسی ارشد شیمی فیزیک)

رئیس اداره امور آزمایشگاه‌ها - اداره کل استاندارد استان گلستان

اعضا: (اسامی به ترتیب حروف الفبا)

بنی کریمی، ابوالقاسم

(کارشناسی مهندسی نساجی)

کارشناس - سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری
استان گلستان

جرجانی، موسی

(کارشناسی ارشد تاریخ)

مدیر مسئول - هفته نامه اقتصاد گلستان

جلالی، فاطمه

(کارشناسی شیمی)

کارشناس صنایع شیمیایی، نساجی و بسته بندی و سلولزی -
اداره کل استاندارد استان گلستان

عالیشاهی، حمید رضا

(کارشناسی ارشد فیزیک)

رئیس اداره استانداردسازی و آموزش - اداره کل استاندارد استان
گلستان

فرمانی، محمود

(کارشناسی ارشد مدیریت دولتی)

مدیرکل - اداره کل استاندارد استان گلستان

منصوری، مریم

(کارشناسی ارشد صنایع دستی)

کارشناس - سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری
استان گلستان

مهر آفرین، محمد رضا

(کارشناسی کارگردانی)

کارگردان و فیلمنامه نویس

ویراستار:

جعفری ایوری، سید علی

(کارشناسی مهندسی عمران)

رئیس - اداره استاندارد شهرستان گنبد کاووس

فهرست مندرجات

صفحه	عنوان
و	پیش‌گفتار
ز	مقدمه
۱	۱ هدف و دامنه کاربرد
۱	۲ اصطلاحات و تعاریف
۳	۳ ویژگی‌ها
۳	۳-۱ ویژگی‌های اجزای آلاچیق
۹	۳-۲ ویژگی‌های ظاهری آلاچیق
۱۰	۴ آیین‌کار
۱۰	۴-۱ ابزار ساخت اسکلت چوبی آلاچیق
۱۲	۴-۲ مواد اولیه و اشیای وابسته
۱۲	۴-۳ ساخت اسکلت چوبی آلاچیق
۱۳	۴-۴ نحوه برپا کردن آلاچیق
۱۶	۴-۵ نحوه جمع کردن آلاچیق
۱۸	پیوست الف (آگاهی‌دهنده) ویژگی‌های ساختار آلاچیق
۲۰	پیوست ب (آگاهی‌دهنده) لوازم داخل آلاچیق
۲۲	کتاب‌نامه

پیش‌گفتار

استاندارد «صنایع‌دستی - آلاچیق ترکمن - ویژگی‌ها و آیین‌کار» که پیش‌نویس آن بر اساس پژوهش انجام شده تهیه و تدوین شده است، پس از بررسی در کمیسیون‌های مربوط، در سیصد و پنجمین اجلاس کمیته ملی استاندارد خدمات مورخ ۹۵/۱۱/۲۷ تصویب شد. اینک این استاندارد به استناد بند یک ماده ۳ قانون اصلاح قوانین و مقررات موسسه استاندارد و تحقیقات صنعتی ایران، مصوب بهمن ماه ۱۳۷۱، به عنوان استاندارد ملی ایران منتشر می‌شود.

استانداردهای ملی ایران بر اساس استاندارد ملی ایران شماره ۵ (استانداردهای ملی ایران - ساختار و شیوه نگارش) تدوین می‌شوند. برای حفظ همگامی و هماهنگی با تحولات و پیشرفت‌های ملی و جهانی در زمینه صنایع، علوم و خدمات، استانداردهای ملی ایران در صورت لزوم تجدید نظر خواهند شد و هر پیشنهادی که برای اصلاح و تکمیل این استانداردها ارائه شود، هنگام تجدید نظر در کمیسیون‌های مربوط مورد توجه قرار خواهد گرفت. بنابراین، باید همواره از آخرین تجدیدنظر استانداردهای ملی ایران استفاده کرد.

نتایج پژوهشی که برای تهیه و تدوین این استاندارد مورد استفاده قرار گرفته به شرح زیر است:

تحقیقات و تجربیات صنعت‌گران بومی استان گلستان و کارشناسان اداره کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان گلستان

مقدمه

مسکن به عنوان مهم‌ترین نیاز بشر از بدو خلقت تاکنون مطرح بوده است. انسانهای اولیه بر حسب غریزه خود غارها را به عنوان مسکن و جان‌پناه در مقابل تغییرات جوی و فصلی از قبیل سرما، گرما، بارش باران و برف و وزش بادهای شدید و در امان ماندن از حملات حیوانات درنده انتخاب نمودند.

بیشتر شدن جمعیت انسان را مجبور به تفکر کرد تا بتواند مشکل مسکن خود را با استفاده از چوب درختان و سنگ‌ها تا حدودی برطرف نماید. گسترش جمعیت و پراکنده شدن انسانها در موقعیت‌های جغرافیایی مختلف ذهن انسان‌ها را برآن داشت تا با توجه به موقعیت اقلیمی منطقه مسکنی متناسب با شرایط آن منطقه بسازند. با بیشتر شدن جمعیت انسان‌ها قومیت و طوایف مختلف نیز بوجود آمدند. قوم ترکمن نیز یکی از این اقوام می‌باشد.

اکثریت قوم ترکمن دامداری را به عنوان شغل خود انتخاب کرده‌اند. داشتن خانه‌های ثابت برای قوم ترکمن که دامدار بودند و برای تهیه علوفه و چرای دام‌هایشان مجبور بودند دائما در حال کوچ باشند، مشکلاتی را بوجود می‌آورد.

این مسئله مردان قوم را برآن داشت تا بتوانند با در نظر گرفتن امکانات موجود خود خانه‌ای طراحی نمایند تا بتوانند به صورت متحرک قابل جابجایی باشد و درحداقل زمان ممکن آنرا برپا نمایند و در زمان کوچ نیز براحتی بتوانند آن را جمع نمایند و کار حمل و نقل آن نیز توسط حیواناتی چون اسب یا شتر امکانپذیر باشد و در عین حال از استحکام زیادی نیز برخوردار باشد تا بتواند در مقابل عوامل جوی همچون بادهای شدید، بارش‌هایی همچون برف و باران و زمین لرزه ایستادگی نماید و در تابستان و زمستان نیز مورد استفاده قرار گیرد.

یکی دیگر از مواردی که به این نکته دقت زیادی باید می‌شد در نظر گرفتن فصول، ماهها، و روزهای سال و طلوع و غروب خورشید بوده است. آنها توانستند با در اختیار داشتن مواد اولیه بسیار ساده همچون چوب درختان و پشم گوسفندان خود خانه‌ای به اسم آلاچیق (آلاچیق) طراحی و بسازند که تمامی نیازهای آنان را بر آورده نماید. اسکلت آلاچیق به وسیله برش و حالت دادن به چوب درختان و اتصال آنها بشکلی کاملا کارشناسی شده تهیه نمایند. پوشش آن را نیز با استفاده پشم گوسفندان و با درست کردن نمدهایی مناسب نقاط مختلف آن تهیه نمایند. استحکامات آنرا نیز بوسیله بافته‌هایی به صورت فرش و یا جاجیم به شکل نوارهایی پهن و نازک در نظر بگیرند.

امروزه در سراسر کشور از آلاچیق‌هایی مانند آلاچیق ترکمن به‌عنوان نمادی تاریخی یا تزئینی استفاده می‌شود و در کشورهای آسیانه میانه هم انواع مشابه وجود دارد.

بعضی از مناطق ترکمن نشین نظیر بندر ترکمن که در سال ۱۳۰۷ شمسی بتدریج رنگ شهرنشینی به خود گرفت، سال‌های قبل از شهرنشینی از آلاچیق استفاده می‌کردند، اما امروزه علیرغم سکونت دائمی اکثر طوایف ترکمن در مواردی همچون کوچ دام، عروسی و سایر جشن‌ها، آلاچیق را جهت حفظ سنت‌ها و رسومات برپا می‌کنند.

صنایع دستی-آلاچیق ترکمن-ویژگی‌ها و آیین‌کار

۱ هدف و دامنه کاربرد

هدف از تدوین این استاندارد، تعیین ویژگی‌ها و آئین‌کار آلاچیق ترکمن است. این استاندارد برای ساخت و برپایی آلاچیق‌های ترکمن که به این روش ساخته و برپا می‌شوند کاربرد دارد. جنبه‌های ایمنی آلاچیق ترکمن خارج از دامنه کاربرد این استاندارد است.

۲ اصطلاحات و تعاریف

در این استاندارد، اصطلاحات و تعاریف زیر به کار می‌رود:

۱-۲

آلاچیق

در لغت به معنی سایبان، کپر، کومه و خانه چوبی است و به سایبانی که از برگ و ساقه درختان در باغ یا صحرا درست کنند، گفته می‌شود.

یادآوری- در لغتنامه دهخدا معنی آلاچیق، ترکیبی از دو کلمه ترکی آلا و چیق و خانه‌ای از نی و چوب است.

۲-۲

آلاچیق ترکمن

اسکلتی چوبی به شکل دایره‌ای و با پوششی از حصیر و نمد است. اسکلت آن توسط مردان ساخته می‌شود و پوشش و آنچه که داخل چادر را تزئین می‌کند، هنر زنان ترکمن است.

آلاچیق ترکمن به دلیل ساختار خاص سازه‌ای، در برابر حوادث طبیعی مقاوم بوده و به سبب سهولت جابجایی و کاربرد و نصب آسان آن، اصیل‌ترین منزلگاه قوم صحرا نشین ترکمن بوده است.

۳-۲

۱' ای

در اصطلاح محلی همان خانه است.

۴-۲

آقاچ آی^۱

به معنی خانه چوبی است و در اصطلاح محلی به آلاچیق گفته می‌شود.

۵-۲

آق آی^۲

به معنی آلاچیق سفید است که با نمک بسیار تمیز پوشانده شده و آن را برای عروس و داماد یا مهمانان خاص بر پا می‌دارند.

۶-۲

قره آی^۳

به آلاچیقی گفته می‌شود که پوشش نمکی آن به دلیل استفاده طولانی مدت، سیاه و دودی شده است.

۷-۲

کچه^۴

در زبان ترکمنی به نمک گفته می‌شود و یکی از اجزای پوشش آلاچیق ترکمن است.

۸-۲

قامیش^۵

در زبان محلی به حصیر گفته می‌شود و یکی از اجزای ساخت آلاچیق ترکمن است.

۹-۲

تأریم^۶

به قسمت پائین اسکلت چوبی هر آلاچیق که مشبک و حالت آکاردئونی باز و بسته شونده است، گفته می‌شود.

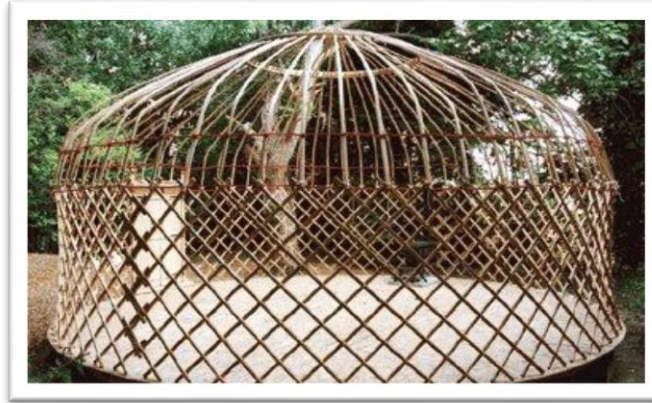
-
- 1- aqach oy
 - 2- aq oy
 - 3- qara oy
 - 4- keche
 - 5- qamish
 - 1- tarim

۳ ویژگی‌ها

۱-۳ ویژگی‌های اجزای آلاچیق ترکمن

۱-۱-۳ اسکلت چوبی

اسکلت اصلی آلاچیق از چوب درخت عرعر^۱ بوده و از بخش‌های ذیل تشکیل شده است. به شکل ۱ مراجعه شود.

شکل ۱- اسکلت چوبی آلاچیق

۱-۱-۱-۳ تۆینیق^۲

قسمت بالایی و دایره‌ای شکل آلاچیق است که حالت پنجره و یا هواکش را نیز دارد. این قسمت از تعداد زیادی چوب قوس‌دار ساخته می‌شود و از نمای بیرونی شکلی برآمده را تشکیل می‌دهد. در محیط تۆینیق سوراخ‌هایی تعبیه شده است که اق^۳ها درون آن‌ها جای می‌گیرند. به شکل ۲ مراجعه شود.

2- Ailanthus altissima
3- toyniq
4- oq

شکل ۲- تئوینیق

۳-۱-۱-۲- اُق

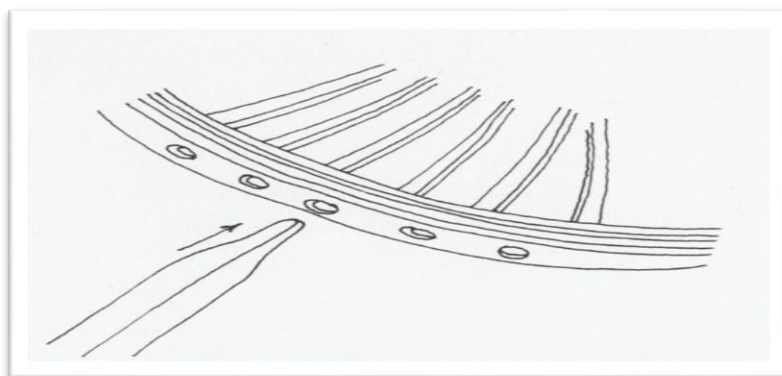
به چوب‌های کمانی شکل گفته می‌شود که بخش گنبدی اسکلت را تشکیل می‌دهد. یک سر چوب بر تقاطع انتهای تأریم سوار می‌شود و سر دیگر آن در سوراخ‌های تئوینیق جای می‌گیرد.

تعداد اُق‌ها در حدود ۶۰ عدد است و دارای نوک تراش خورده و انتهای پهن می‌باشد. اُق‌ها دارای سوراخ‌هایی می‌باشند که طناب‌های نسبتاً نازک پشمی به آنها متصل است. قسمت نوک اُق‌ها درون سوراخ‌هایی که دور تئوینیق وجود دارد، قرار می‌گیرند و قسمت دیگر آن به قسمت بالایی تأریم‌ها که نقطه اتصال دو قطعه است و شکل آن شبیه عدد هفت می‌باشد، به وسیله طناب‌های انتهای گره زده می‌شوند.

چهار عدد از اُق‌ها بالای قسمت سوراخ‌های تاق در ورودی آلاچیق قرار می‌گیرد. اُق‌ها به همراه تئوینیق، فضای گنبدی اُی را شکل می‌دهند. به شکل‌های ۳ و ۴ مراجعه شود.

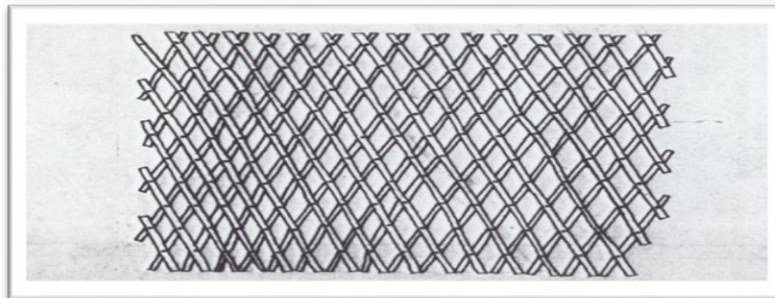
شکل ۳- اُق‌ها

شکل ۴- طرز اتصال آق با تۆینیق

۳-۱-۱-۳ تأریم

بخش پایینی آق به شکل استوانه‌ای بوده و چوب‌های تشکیل‌دهنده آن به صورت آکاردئونی (ضربدری) است. در محل اتصال آنها، بندچرمی عبور داده شده و به هم گره می‌زنند. در هر آلاچیق چهار تأریم وجود دارد. تأریم‌ها که حدود ۱٫۵ متر ارتفاع دارند، همان طوری که گفته شد مشبک می‌باشند و براحتی جمع و یا در موقع برپایی آلاچیق باز و پهن می‌گردند. به شکل ۵ مراجعه شود.

شکل ۵- تأریم

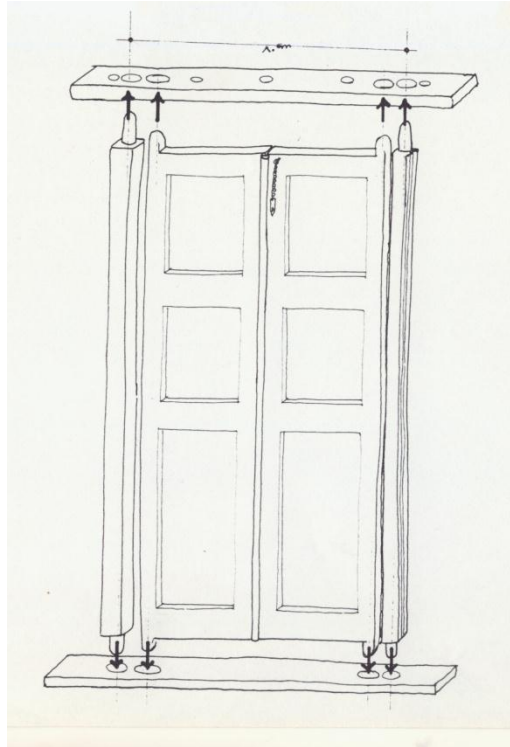
۳-۱-۱-۴ ایشیک^۱

عبارت است از دو قطعه چوب بلند به ارتفاع درب که قسمت بیرونی آن دارای شیاری می‌باشد و قسمت انتهایی تاریم‌ها در درون آن شیارها قرار می‌گیرد و به وسیله طناب به درب بسته می‌شود.

دو قطعه چوب نسبتاً پهن نیز در قسمت بالا و پایین درب قرار می‌گیرد. در طرفین این چوب‌ها سوراخ‌هایی وجود دارد که برآمدگی‌های قسمت بالایی و پایینی درب، درون آن‌ها قرار می‌گیرند. به شکل 6 مراجعه شود.

۳-۱-۱-۵ درب آلاچیق

هر آلاچیق یک درب ورودی دارد که در میان آن‌ها قرار می‌گیرد. این درب ورودی را که شامل دو «لت» است، به زبان محلی «قافی^۲» می‌گویند. درب آلاچیق را معمولاً از چوب پهن درخت توت یا نراد می‌سازند. به شکل 6 مراجعه شود.

شکل 6- ایشیک و درب آلاچیق

1- ishek
2- qafi

۲-۱-۳ قامیش

سه قطعه حصیر از جنس نی می‌باشد که به دور تأریم آلاچیق کشیده می‌شود. دو قطعه از این حصیر نوار پهن به ارتفاع حدود ۱۷۰ سانتی‌متر است که با برش دادن نی به صورت طولی و بافتن آن به شکل حصیر تهیه می‌شود. قطعه سوم قامیش که طولی در حد فاصله باقیمانده میان دو قامیش دیگر دارد، در مواقعی که هوا سرد است، استفاده می‌شود و در مواقعی که هوا گرم است با برداشتن آن، هوا درون آلاچیق جریان می‌یابد. به شکل ۷ مراجعه شود.

شکل ۷- قامیش

۳-۱-۳ کچه

کچه‌هایی که با آن آلاچیق را می‌پوشانند، به سه نوع تقسیم می‌شوند.

۱-۳-۱-۳ چهار قطعه نمد به شکل مستطیل که آن را «دورلق^۱» می‌نامند و به دور تأریم می‌پیچند.

۲-۳-۱-۳ دو قطعه نمد به شکل دوزنقه که آن را «اوزوک^۲» می‌نامند که روی اسکلت گنبدی آلاچیق قرار می‌گیرد.

۳-۳-۱-۳ نمدی به شکل دایره که در قسمت بالای گنبد قرار می‌گیرد و «سرفک^۳» نام دارد. پوشاندن آلاچیق با نمد برای حفظ گرما در زمستان و جلوگیری از عبور نور خورشید در تابستان است.

1- dorleq
2- ozuk
3- serfek

۴-۱-۳ دورلق یاقا^۱

نواری از جاجیم به طول ۱۶ متر و عرض ۳۰ سانتی متر است و در دو طرف آن طناب‌هایی وجود دارد. به وسیله این طناب‌ها، دورلق یاقا را در قسمت بالایی تأریم‌ها محکم می‌بندند و این کار به عمود ایستادن و نظم تأریم‌ها کمک می‌کند. به شکل ۸ مراجعه شود.

۵-۱-۳ بیل یوپ^۲

نواری به طول ۱۶ متر با عرض کمتر از دورلق یاقا است که در بخش فوقانی و موازی با آن قرار دارد و مانند کمر بند این خانه‌ی چوبی است. تأریم‌ها به کمک بیل یوپ می‌توانند وزن قسمت‌های دیگر را که بر روی خود قرار می‌گیرند، تحمل نموده و در برابر بادهای شدید نیز مقاومت نمایند.

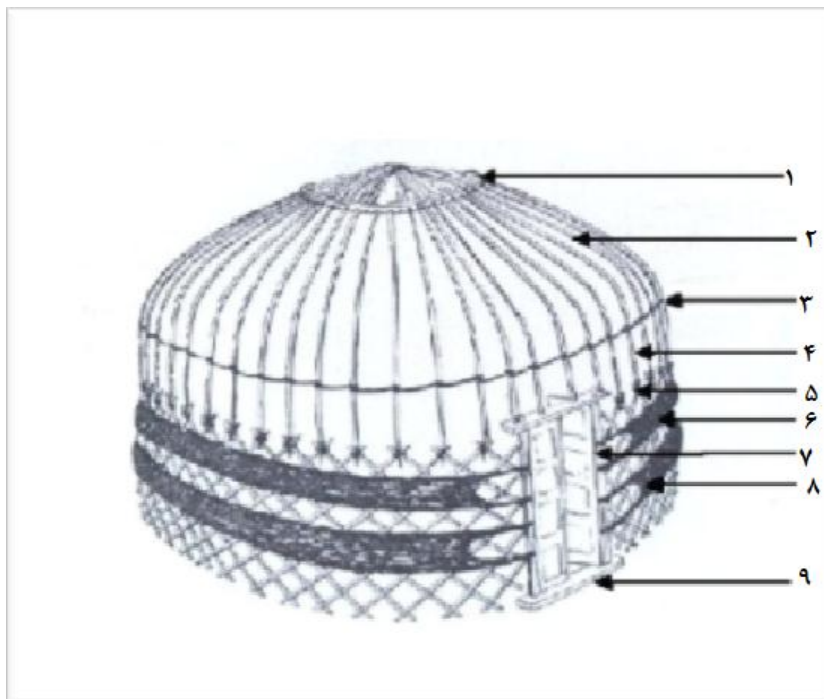
۶-۱-۳ دوزی^۳

دو قطعه نوار باریک و جاجیم بافت است که بوسیله آنها فاصله تک تک اُق‌ها را با چرخاندن دور آنها تنظیم کرده و محکم می‌بندند تا در موقعی که نمد اوزوک را سوار کردند، مانع متلاشی شدن آلاچیق شود.

۷-۱-۳ اُورقن^۴

طنابی ضخیم از جنس پشم است و از آن در مواقعی که بادهای بسیار شدید می‌وزد، برای ثابت نگه داشتن آلاچیق استفاده می‌کنند. طناب را از بالای سقف آلاچیق عبور داده و توسط دو عدد پایه چوبی به زمین وصل می‌شود.

1- dorleq yaqa
2- bil yop
3- duzi
4- orqen

راهنما:

تؤینیق	۱
أق	۲
دوزی	۳
انتهای أقی	۴
تأریم	۵
بیل یوپ	۶
درب	۷
دورلق یاقا	۸
ایشیک	۹

شکل 8- اجزای آلاچیق ترکمن

۳-2 ویژگی‌های ظاهری آلاچیق

آلاچیق از لحاظ ظاهری به سه شکل ذیل می‌باشد.

۳-2-1 آق اوی

به آلاچیقی که نمد آن از پشم سفید است، گفته می‌شود. آق اوی‌ها اکثراً در بین قوم متعلق به خانواده‌هایی بوده است که از نظر مادی وضعیت بهتری داشتند.

۳-2-2 قارا اوی

به آلاچیقی که رنگ نمدهای آن سیاه شده است، گفته می‌شود. قارا اوی‌ها نیز متعلق به افراد معمولی قوم بوده است.

۳-۲-۳ گت تیکمه

به آلاچیقی که در برپا کردن آن از تاریم استفاده نشود، گفته می‌شود. بر پا کردن گت تیکمه آسان است و از آن به عنوان آلاچیق سیار استفاده می‌شود و در بین افراد فقیر و بی بضاعت نیز استفاده از آن رواج داشته است. در بعضی مواقع از گت تیکمه به عنوان آغل گوسفندها نیز استفاده می‌شده است. ترکمن‌ها در زمانی که مجبور بودند دام‌هایشان را هر روز برای چرا به مکان‌های مختلف ببرند، از این آلاچیق به دلیل سهولت برپایی آن استفاده می‌کردند.

ویژگی‌های ساختار آلاچیق در پیوست الف شرح داده شده است.

۴ آیین کار

۱-۴ ابزار ساخت اسکلت چوبی آلاچیق

ابزارهایی که در ساخت اسکلت چوبی آلاچیق به کار می‌روند، شامل قلم فلزی، چکش، تیشه، داس، دو نوع خرک (برای تراش و فرم دادن چوب) و کوره است. به شکل‌های ۹ الی ۱۳ مراجعه شود.

یادآوری- امروزه اره فلکی جایگزین قلم و چکش شده است.

شکل ۹- اره فلکی

شکل ۱۰- چکش

شکل 11- تیشه

شکل 12- کوره

شکل 13- خرک نوع اول برای فرم دادن به چوبها

۲-۴ مواد اولیه و اشیای وابسته

در ساخت آلاچیق چوب عرعر برای ساخت اسکلت آلاچیق، نمد برای پوشش، پوست حیوانات (معمولا شتر) به عنوان بند، نی برای حصیر، میخ چوبی، نخ‌های پشمی و پنبه‌ای برای بافت نوارهای جاجیم به کار می‌رود. یادآوری - مواد مصرفی نمد پشم و صابون است.

۳-۴ ساخت اسکلت چوبی آلاچیق

پس از تهیه تنه درخت عرعر، آن را با توجه به قطر با قلم و چکش به ۴ الی ۸ تکه تقسیم می‌کنند. سپس قطعات بریده را روی خرک تراش برده و در بین غلاف متحرک آن را محکم می‌نمایند. این امر با پا و پدالی که در پایین خرک تعبیه شده است، صورت می‌گیرد تا چوب در هنگام کار جابجا نشود. سپس با داس پوست آن را کنده و تراش می‌دهند.

آنگاه چوب‌ها را دو الی سه روز در معرض آفتاب قرار داده و سپس داخل کوره تقریباً به مدت نیم ساعت تا زمانی که رنگ طبیعی آن تغییر نکند، می‌گذارند. این کار به منظور از بین بردن رطوبت چوب و فرم‌پذیری بهتر آن انجام می‌گیرد.

یادآوری - حرارت کوره به صورت غیرمستقیم به چوب داده می‌شود.

پس از بیرون آوردن چوب‌ها از کوره، باید آن‌ها را در مدت زمان کمتر از ده دقیقه فرم بدهند، در غیر این صورت فرم دادن موجب شکستن چوب‌ها می‌شود. هنگامی که چوب‌ها برای مصارف گوناگون در اندازه‌های متفاوت آماده شدند، با توجه به نیاز آن‌ها را فرم داده و برای ساخت بخش‌های مختلف آلاچیق استفاده می‌کنند.

برای ساخت اق چوب تراشیده شده را روی خرک فرم دهی، بین دو میله قرار می‌دهند و زیر آن چوبی قطور می‌گذارند تا به عنوان اهرم عمل کند و از شکستن چوب اق جلوگیری نماید. سپس چوب را فرم می‌دهند. میزان انحنای چوب بستگی به مصرف آن در بخش‌های مختلف دارد.

به عنوان مثال چوب‌های اق باید از انحنای زیاد برخوردار گردند، اما چوب‌های تأریم نیاز به انحنای کمتری دارد و تؤینیق بیشترین انحنای را به خود می‌گیرد. ارتفاع اق‌ها حدود سه متر است و به نیمه آلاچیق (بالای تأریم) می‌رسد. برای انحنای الگوهایی که از قدیم الایام از اجدادشان به ارث رسیده است، بهره می‌جویند.

در بخش گنبدی اسکلت از ۶۰ اق استفاده می‌کنند و در قسمت انتهایی آن در مرکز گنبد به تؤینیق متصل می‌شود. تؤینیق به شکل دایره با قطر دو متر است و روی آن ۶۰ سوراخ برای قرارگیری اق‌ها ایجاد می‌گردد و مانند اق ساخته می‌شود.

تأریم که به شکل آکاردئون است، از چوب عرعر به ارتفاع دو متر ساخته می‌شود و بزرگ‌ترین قطعه است و در وسط قرار می‌گیرد و اندازه قطعات باقیمانده هر چه به سمت کناره می‌رود، کوچک‌تر می‌شود. قطعات با انحنایی کم بصورت ضربدری روی هم قرار می‌گیرند و در محل اتصال سوراخی ایجاد می‌شود تا به کمک بند

پوستی (پوست شتر)، دو قطعه به هم وصل گردد. بند در دو طرف سوراخ با گره‌ای محکم می‌شود. به شکل‌های ۱۴ و ۱۵ مراجعه شود.

شکل ۱۴- خرک نوع دوم برای تراش دادن اسکلت چوبی آلاچیق

شکل ۱۵- سازنده آلاچیق در حال فرم دادن به آق

۴-۴ نحوه برپا کردن آلاچیق

کار برپا کردن آلاچیق نیاز به داشتن قدرت بدنی زیادی ندارد و برپا کردن آن کار گروهی است و لازم است افرادی که آن را برپا می‌کنند، با هم هماهنگ باشند. سطح زمینی که آلاچیق در آن برپا می‌شود، صاف است. معمولاً در حدود ۱۰ سانتی‌متر کف آلاچیق با کاه‌گل پوشانده می‌شود تا در مواقع بارش باران ارتفاع مناسبی داشته باشد و آب باران درون آلاچیق نفوذ نکند. این کار از لانه‌سازی و ورود حشراتی همچون مورچه و موش به درون آلاچیق جلوگیری می‌کند.

یادآوری- برای موارد نصب موقت آلاچیق، می‌توان از پوشش‌های مناسب دیگری برای کف استفاده کرد. در مناطق تپه‌ای مواردی مانند مسیر آب راه‌هایی که از بالای تپه‌ها جاری می‌شوند، باید در برپایی آلاچیق مد نظر قرار بگیرد. نکته دیگری که قبل از برپا کردن آلاچیق باید به آن دقت شود، جهت جغرافیایی است.

درب آلاچیق باید به سمت جنوب باشد تا از نور آفتاب برای گرما و برای تشخیص زمان استفاده شود و آلاچیق از بادهای شمالی، شرقی و غربی محفوظ بماند.

ابتدا باید چهارچوب درب را برپا کرد و برای انجام این کار قسمت کف چهارچوب را روی زمین قرار می‌دهند و سپس دو قطعه‌ی ستونی درب را درون سوراخ‌های کف چهارچوب قرار می‌دهند، به شکلی که قسمت شیاردار ستون‌ها به سمت بیرون باشد. سپس چوب قسمت تاق درب را نصب می‌کنند. دو عدد تاریم باید از دو طرف چهارچوب درب به سمت مخالف و دایره مانند به ستون درب بسته شوند.

باید دقت داشت که انتهای تاریم‌ها در سمت درب، داخل شیارهای ستون چهارچوب قرار گیرد. در تاریم‌های سمت درب، یکی از چوب‌ها از دیگر چوب‌ها بلندتر است و در بیرون چهارچوب قرار می‌گیرد. دو عدد تاریم باقیمانده را نیز به دنبال تاریم‌های قبلی به هم متصل می‌نمایند و با طناب به همدیگر می‌بندند. از اتصال چهار عدد تاریم، استوانه‌ای به قطر ۶ متر تشکیل می‌شود.

برای تنظیم و مرتب کردن تاریم‌ها از نوار پشمی جاجیم بافت به نام دورلوق یاقا استفاده می‌شود. دورلوق یاقا را در قسمت بالایی تاریم‌ها به صورت کمر بند دور تا دور آن‌ها می‌بندند و با طناب‌هایی که در انتهای دورلوق یاقا قرار دارد، به چهار چوب درب محکم بسته می‌شود. پس از آن بیل‌یوپ را در فاصله‌ای بالاتر از دورلوق یاقا و مانند آن به دور تاریم‌ها و با طناب‌هایی که در دو طرف آن قرار دارد، به چهارچوب درب بسته می‌شود. درب‌های آلاچیق در این مرحله به دلیل اینکه تنظیم آن راحت‌تر است، در جای خود قرار می‌گیرند. تئینیق قطعه‌ای که با نصب آن آلاچیق شکل گنبدی به خود می‌گیرد. برای نصب تئینیق، سه یا چهار نفر در فاصله‌های مشخصی، هر کدام با دردست گرفتن یک آق که وارد سوراخ‌های تئینیق شده‌اند، با هماهنگی و به آرامی تئینیق را وسط آلاچیق بالا می‌برند.

در این هنگام یک نفر دیگر با در دست داشتن چوبی به ارتفاع حدود ۲٫۵ متر از قسمت داخل کمک می‌کند تا افراد بیرونی به راحتی بتوانند آق‌ها را به قسمت بالایی تاریم‌ها که شکل ۷ دارند، با طناب‌های انتهایی آق‌ها ببندند. پس از این مرحله، کار بستن دیگر آق‌ها آسان‌تر می‌شود و سایر آق‌ها را به ترتیب در درون سوراخ‌های تئینیق قرار داده و به تاریم می‌بندند. چهار قطعه از آق‌ها در سوراخ‌های بالای تاق درب قرار می‌گیرند.

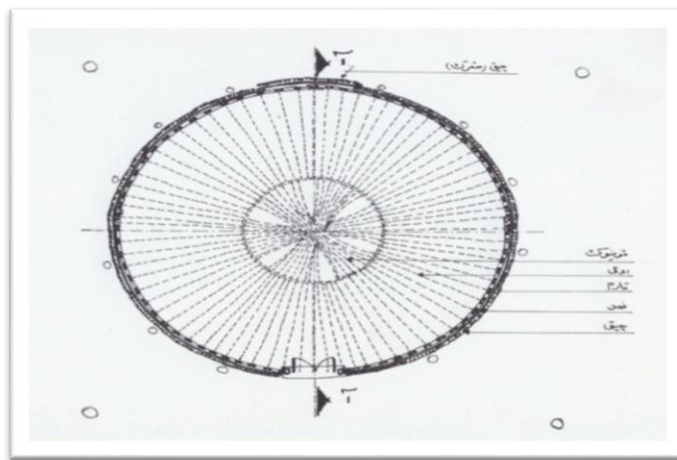
استحکام آق‌ها با دو نوار باریک به اسم دوزی به طول حدود ۱۰ متر که دور آنها پیچیده می‌شوند، کامل می‌گردد. انتهای دوزی از دو طرف به تاریم‌ها گره زده می‌شود. بستن این نوارها کمک می‌کند تا در زمانیکه نمدهای اوزوک بالای آق‌ها قرار گرفتند، فاصله میان آق‌ها حفظ شود و توانایی نگهداری نمدها را داشته باشند.

پس از برپایی اسکلت چوبی آلاچیق باید نمدها را بست. اولین قسمتی که قبل از همه، نم بر روی آن قرار می‌گیرد، تاریم می‌باشد. چهار قطعه نم مستطیل شکل به نام دورلوق که طولی به اندازه تاریم دارند و ارتفاع آنها حدود ۰٫۵ متر بلندتر از تاریم است. ارتفاع بستن این نمدها در فصل‌های مختلف سال فرق می‌کند. اگر هوا گرم باشد، این نمدها را طوری می‌بندند که از زیر نمدها هوا به راحتی در درون آلاچیق جریان داشته باشد و در مواقعی که هوا سرد است، فاصله نمدها را با زمین به حداقل می‌رسانند. دورلوق‌ها را توسط طناب‌هایی که به قسمت طرفین بالایی آن متصل‌اند، به آق‌ها می‌بندند.

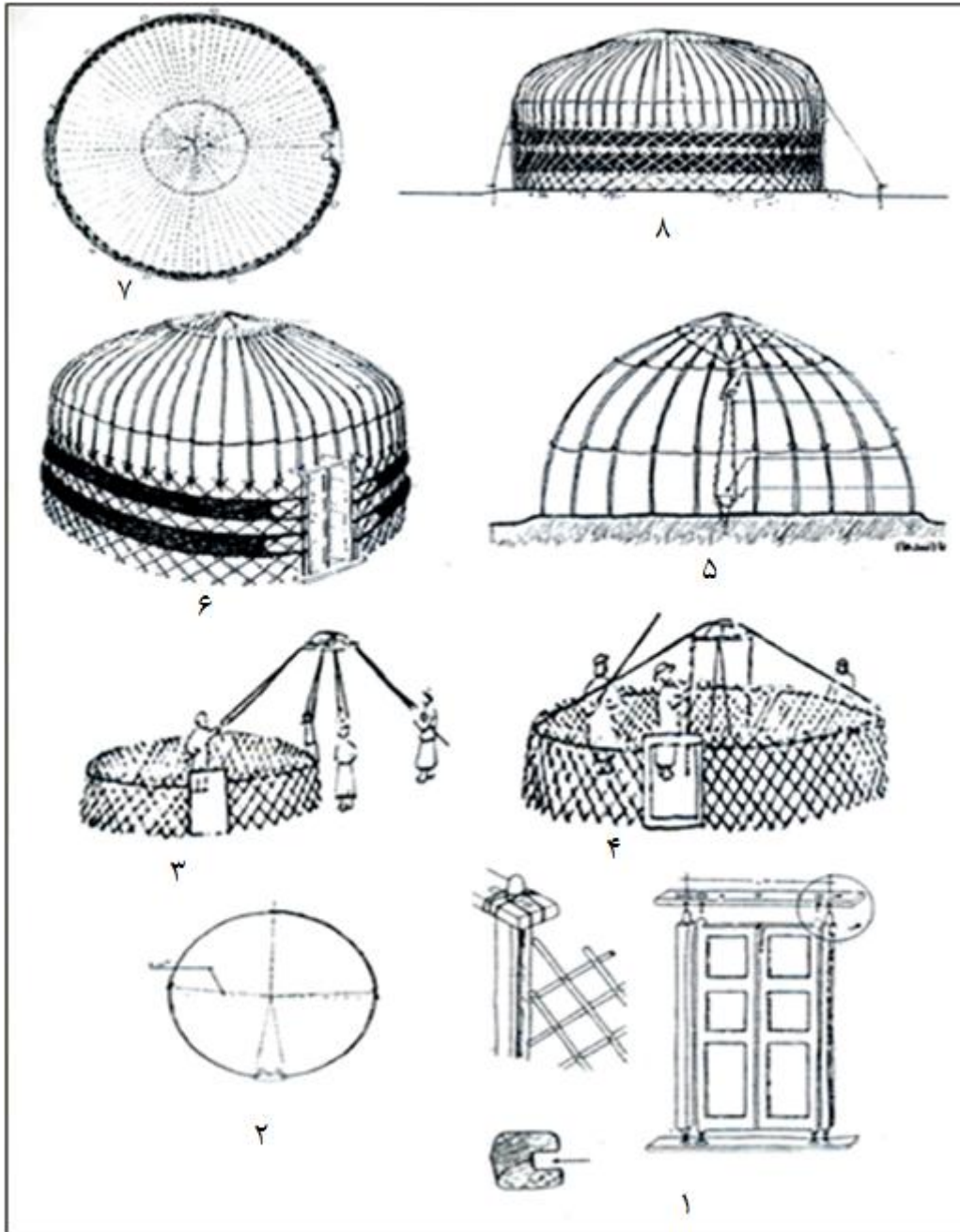
دو قطعه نمد که قسمت مخروطی شکل آبی را پوشش می‌دهند، اوزوک نام دارند. به دلیل اینکه اوزوک بیشتر در برابر جریان‌های جوی مانند باران و نور خورشید قرار می‌گیرد، ضخامت آن نسبتاً بیش‌تر از دیگر نمدها می‌باشد و به همین دلیل دارای وزن بیشتری است و نصب آن بر روی آق‌ها باید با دقت بیشتری صورت گیرد.

ابتدا اوزوک‌ها را از طول به سه قسمت تقسیم نموده و بر روی هم تا می‌کنند، سپس آن را دوباره به دو قسمت بر روی هم تا کرده و پس از آن نمد را از قسمت مخالف دو بار تا می‌کنند. پس از این مرحله با کمک دو یا سه نفر نمد را در بالای آق‌ها به آرامی قرار می‌دهند و سپس با کمک چوبی تایی آن را باز می‌کنند. در موقع تا کردن نمدها باید دقت کرد طناب‌هایی که در اطراف آن وجود دارد، مرتب قرار گیرند تا در زمان باز کردن نمدها در بالای آق‌ها دچار مشکل نشوند. با باز کردن لایه‌ها سه عدد طناب در قسمت لایه بالایی دیده می‌شود که یک نفر با در دست داشتن آن‌ها در جهت مخالف لایه با سرعت به حرکت در آمده و نمد را به دنبال خود می‌کشد نفر دیگری هم در آن زمان توسط چوبی با بلند کردن و حرکت دادن به او کمک می‌کند تا نمد مرتب بر روی آق‌ها قرار گیرد. نمدها را توسط همان طناب‌ها در قسمت مقابل به تاریم‌ها می‌بندند، قطعه دیگر نیز به همان شکل در قسمت دیگر نصب می‌شود.

آخرین قسمتی که در بالای تئینیک قرار می‌گیرد، سرفک می‌باشد. سرفک شکلی دایره مانند دارد و قطر آن از قطر تئینیک حدود ۴۰ سانتیمتر بیشتر است. سرفک را در بالای آق‌ها قرار داده و توسط طناب‌های اطراف آن که طول آنها به زمین می‌رسد، به بالای تئینیک هدایت می‌کنند. سرفک در آلاچیق نقش هواکش و نورگیر را دارد. سرفک را از سمت جنوبی آلاچیق به مقدار نیاز به کمک طناب، باز و بسته می‌کنند. بقیه طناب‌های سرفک را در اطراف آبی به تاریم‌ها می‌بندند. در مواقعی که باد شدید می‌وزد، این طناب‌ها را به میخ‌های چوبی اطراف آلاچیق که به زمین کوبیده شده‌اند، می‌بندند تا آلاچیق در مقابل این بادهای مقاوم باشد. به دلیل اینکه کار پخت و پز در داخل آبی انجام می‌گردد و درون آلاچیق آتش افروخته می‌شود، دود و بخار چربی ایجاد می‌شود و این امر موجب چرب شدن درزهای پشم می‌گردد و عایقی مناسب را برای جلوگیری از نفوذ آب به داخل آلاچیق ایجاد می‌نماید. به شکل‌های ۱۶ و ۱۷ مراجعه شود.

شکل ۱۶- نمای آلاچیق از بالا

شکل ۱۷- نقشه برپا کردن آلاچیق

لوازم داخل آلاچیق در پیوست ب شرح داده شده است.

۵-۵ نحوه جمع کردن آلاچیق

کار جمع کردن آلاچیق از برپا کردن آن بسیار آسان تر است و کلیه مراحل برپایی آلاچیق را باید به ترتیب از آخر به اول انجام داد و یک به یک قطعات را از یکدیگر جدا کرد. در گذشته نمدهای آلاچیق را بر پشت یک

شتر سوار می‌کردند و دیگر وسایل چوبی را نیز بر پشت شتر دیگر می‌گذاشتند. برای این‌که کارشان در موقع برپا کردن آلاچیق در منطقه دیگر راحت‌تر شود، وسایل را به دو قسمت جداگانه تقسیم می‌کردند. به‌طور مثال دو عدد تأریم سمت چپ را در طرف چپ شتر و دو عدد تأریم سمت راست را نیز در طرف راست شتر قرار می‌دادند. اُق‌ها را هم به دو قسمت سی‌تایی تقسیم می‌کردند و نصف آن‌ها را در طرف چپ شتر و نصف دیگر را در طرف راست شتر قرار می‌دادند. برای اینکه اُق‌ها از یکدیگر باز و پراکنده نشوند، وسیله‌ای به نام «اُق اوجی^۱» یا «اُق باشی^۲» ساخته شد و نوک اُق‌ها را داخل آن قرار می‌دادند تا مانع خرابی نوک آن‌ها شود. تأیید را در قسمت کوهان شتر قرار می‌دادند.

1- oq oji
2- oq bashi

پیوست الف

(آگاهی‌دهنده)

ویژگی‌های ساختار آلاچیق

آلاچیق ترکمن به قدری دقیق و حساب شده طراحی شده است که نشان از اوج دقت و ارزش زمان در زندگی این قوم می‌باشد. تعداد قطعات به کار رفته، جهت بر پا کردن آلاچیق، داشتن حالت نیم کره‌ای آلاچیق که شکل رصدخانه را دارد، دلیلی بر این ادعا است. ساختمان رصدخانه‌های امروزی نیز بشکل نیم کره طراحی می‌شود.

چهار تکه بودن تاریخ‌ها نشان چهار فصل بودن سال است. تعداد ۶۰ عدد بودن اقاها و تنظیم آنها به مقدار شش درجه نیز روزهای سال را نشان می‌دهد. در زمان برپا کردن آلاچیق جهت آن باید دقیقا به سمت جنوب باشد و جهت به وسیله درب مشخص می‌شود.

در فصل بهار خورشید دقیقا از قسمتی که دو تاریخ به هم وصل می‌شود، طلوع می‌کند و درست در قسمت مقابل و در همان زاویه غروب می‌کند. به تدریج که به تابستان نزدیک‌تر می‌شویم، طلوع و غروب خورشید به سمت شمال ادامه می‌یابد. در مدت سه ماه خورشید بیشترین مسافت ممکن را طی می‌کند و به شمالی‌ترین نقطه که می‌تواند طلوع و غروب کند، می‌رسد. فاصله‌ای که در این مدت طی کرده است به پنج عدد از شبکه‌های یک تاریخ می‌رسد، یعنی در هر هجده روز یک شبکه را طی می‌کند و در این فاصله بین اولین طلوع فروردین تا اولین طلوع تیر ماه طلوع و غروب خورشید سی درجه تغییر مسیر می‌دهد.

از اول تیر ماه طلوع و غروب خورشید دوباره به سمت جنوب تغییر مسیر می‌دهد. اول تیر ماه طولانی‌ترین روز سال و کوتاه‌ترین شب سال را شاهد خواهیم بود. در اول مهر ماه طلوع و غروب خورشید به میانی‌ترین نقطه آلاچیق می‌رسد و به سمت جنوب ادامه مسیر می‌دهد و پس از نود روز به نهایی‌ترین قسمت جنوبی که خورشید طلوع و غروب می‌کند، می‌رسد و خورشید در این مرحله سی درجه به سمت جنوب تغییر مسیر می‌دهد.

از آخرین روز بهار تا آخرین روز پاییز خورشید شصت درجه مسیر خود را تغییر می‌دهد. شب یلدا نیز طولانی‌ترین شب سال و آخرین شب فصل پاییز است. پس از آن به مرور طول روزها بیشتر و شب‌ها کوتاه‌تر می‌شوند. در اول دی ماه دوباره خورشید به سمت شمال برمی‌گردد.

این اطلاعات بسیار ارزشمند را قوم ترکمن با دقت در تغییر فصول سال، جهت‌های طلوع و غروب خورشید، کوتاه و طولانی شدن شب و روز توانسته‌اند کسب نمایند و با در نظر گرفتن این تغییرات و شرایط زندگی خود که همان کوچ نشینی و دامداری بوده است، توانسته‌اند خانه‌ای بسیار دقیق و حساب شده را طراحی و بسازند تا بتوانند در اسرع وقت خانه را برپا کنند و در زمان لازم همان خانه را جمع کرده و توسط دو شتر به هر کجا که کوچ کردند، ببرند و دوباره در همان خانه سکونت گزینند و هم بتوانند به سادگی و با دقت در مسیر طلوع و غروب و تابش نور خورشید از موقعیت زمانی خود آگاه باشند. ویژگی شاخص و منحصر به فرد

آلاچیق، در قابل تحرک و سبک بودن اجزای آن است، به طوری که تمام وسایل و اجزای آن با دو شتر قابل حمل و نقل است.

پیوست ب

(آگاهی‌دهنده)

لوازم داخل آلاچیق

لوازم داخل آلاچیق مانند خود آلاچیق بسیار ساده است. ترکمن‌های کوچ نشین همواره در انتخاب وسایل زندگی خود، سهولت حمل و نقل آن‌ها را در نظر داشته‌اند. با ورود به آلاچیق می‌توان به سادگی زندگی داخل آن پی‌برد. تمامی وسایل زندگی و مواد غذایی را می‌توان مشاهده کرد که هر کدام با نظم خاصی در مکانی مخصوص قرار گرفته‌اند.

زیراندازها نمدی و یا از فرش‌های بافته شده به دست زنان توانا و هنرمند ترکمن می‌باشند. به نمد یا فرشی که در اطراف محل برافروختن آتش قرار می‌گیرد، «أجق باشی^۱» گفته می‌شود. أجق باشی مستطیل شکل است و در قسمت میانی و نزدیک درب ورودی قرار دارد. در أجق باشی محل آتش افروختن برش خورده است.

تعدادی نمد و قالیچه‌ی جمع شده را در گوشه‌ای از آلاچیق می‌توان مشاهده کرد که آنها در مواقعی که مهمان وارد اوی می‌شود، به احترام وی مورد استفاده قرار می‌گیرند. گاهی قطعه چوبی به طول یک متر را روی دو شاخ‌های تاریخ‌ها می‌گذارند و از آن به عنوان جا لباسی استفاده می‌کنند که آن را «سیریق^۲» می‌نامند. از دو طناب بلند که با فاصله از هم به دو طرف ای و به أق‌ها بسته شده‌اند، برای آویختن گوشت‌ها و نمک سود کردن آنها استفاده می‌کنند.

وسایلی که اکثراً در داخل و یا همراه آلاچیق وجود دارند، شامل موارد ذیل است:

قوروما^۳، چلیک^۴، چوال^۵، ایگ‌سلیک^۶، اوق‌لوی^۷، داراق^۸، بدره^۹، تاباق^{۱۰}، الک^{۱۱}، چمچه^{۱۲}، ال‌بقچه^{۱۳}، چمچه‌توروا^{۱۴}

تاغان^{۱۵}، قازان^{۱۶}، کپ‌گر^{۱۷}، پانار^۱، چاناق^۲، چلک‌مارداق^۳، ارتماق^۴

-
- 1- ojq bashi
 - 2- siregh
 - 3- qorama
 - 4- chelek
 - 5- choal
 - 6- igseleg
 - 7- oqlay
 - 8- daragh
 - 9- bedere
 - 10- tabagh
 - 11- elek
 - 12- chemche
 - 13- elboqche
 - 14- chemche torva
 - 1- taghan
 - 2- qazan
 - 3- kepger

در صورتی که نوزادی در خانه باشد، سالانچاق^۵ یا گهواره را به صورت بسیار ساده با بستن دو عدد طناب از دو طرف ای به اقها و گذاشتن گلیمی در وسط آن برپا می کنند. برای اینکه بین این دو طناب فاصله ای ایجاد شود، در قسمت بالا و پایین تشک دو عدد چوب قرار می دهند.

-
- 4- panar
 - 5- chanegh
 - 6- cheleg marda
 - 7- artmaq
 - 8- sallancheq

کتابنامه

- [۱] گلی، امین‌الله، سیری در تاریخ سیاسی و اجتماعی ترکمن‌ها، چاپ اول، تهران، نشر علم، زمستان ۱۳۶۶
- [۲] عسگری خانقاه، اصغر، شریف‌کمالی، محمد، ایرانیان ترکمن - پژوهشی در مردم‌شناسی و جمعیت‌شناسی، چاپ اول، تهران، انتشارات اساطیر، ۱۳۷۴
- [۳] شریعت‌زاده، سیدعلی‌اصغر، مجموعه مقالات مردم‌شناسی ایران، تهران، انتشارات پازینه، ۱۳۷۹